

Alla Helgona kyrka

Kv Öster 1:16, S:t Nicolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan

Renovering av fasader, fönster, tak och spira

2020-11-25

Alla Helgona kyrka

Kv Öster 1:16, S:t Nicolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan

Renovering av fasader, fönster, tak och spira

Rapport 2020:9

© 2020 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Sörmlands museum
Box 314, 611 26 Nyköping

studierummet@regionsormland.se

www.sormlandsmuseum.se

Författare: Anton Blomgren, antikvarie

Omslagsbild: Foto: Anton Blomgren, Sörmlands museum, SLM D2020-0634.

Foto, där ej annat anges: Anton Blomgren, Sörmlands museum

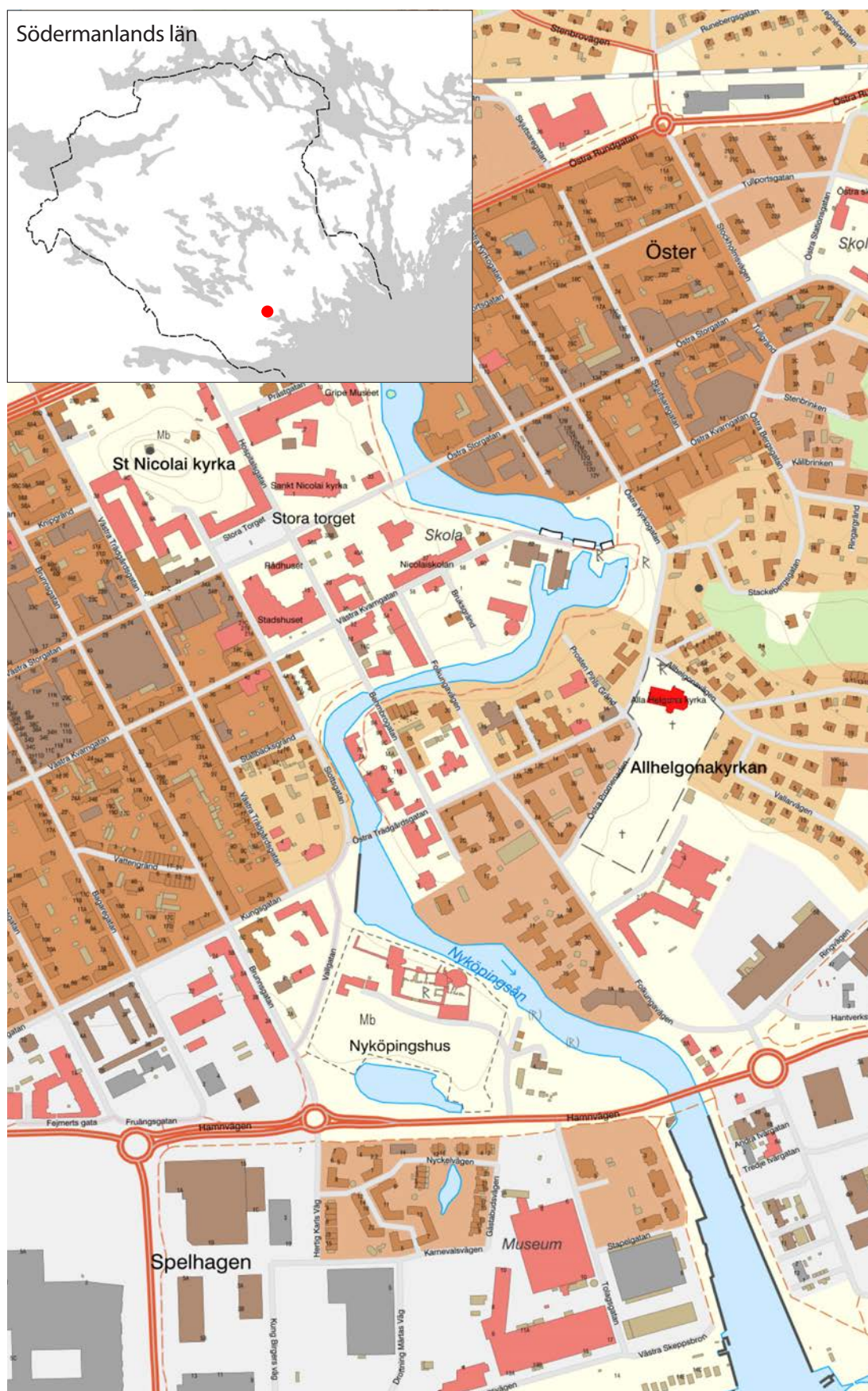
Diarienummer: KN-SLM20-0096

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet. Enligt FUK-avtal D-nr: I2018/00115

Nyköping 2020

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund	7
Antikvarisk medverkan	7
Historik	8
Byggnadsbeskrivning	10
Kulturhistoriska värden	12
Kyrkans skick innan åtgärder	13
Beskrivning av genomförda åtgärder	16
Förberedelser	16
Putslagningar	16
Avfärgning av fasader	19
Plåtarbeten	21
Målning på trä	24
Takavvattning	24
Takryttare och spira	24
Övriga åtgärder	28
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	31
Antikvariska iakttagelser	31
Projektrelaterad information	32
Medverkande	32
Använda material	32
Källförteckning	34
Tryckta källor och litteratur	34
Muntliga uppgifter	34
Övriga källor	34
Bilagor	35
Bilaga 1. Tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens fasader	35
Bilaga 2. Tillstånd till åtgärder på spira/takryttare	38
Bilaga 3. Skiss över genomförda putslagningar	42

Kartan är hämtad från Lantmäteriets kartdatabas.

Inledning

Under perioden april till juni 2020 har utvändiga arbeten utförts vid Alla Helgona kyrka i Nyköping. Arbetena har omfattat:

- Putslagning av skadade och skämmande putsytor
- Avfärgning av samtliga putsade ytor
- Målning av vindskivor, fotbräddor samt gavelfält och trädetaljer på Tungelska gravkoret
- Renovering av skadad takplåt genom byte till ny plåt och lödning av mindre sprickor
- Renovering av takryttarens spira genom trälagnings, ny kopparplåt och nya infästningar
- Målning av fasadluckor, smidesjärn, stuprör och markrör
- Putslagning och avfärgning av grindstolparna mot Östra torget

Bakgrund

Nyköpings församling inkom 2019-01-30 med ansökan om tillstånd till ändring av kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. Kulturmiljölagen (1988:950). Ansökan gällde utvändiga fasad-arbeten i form av putslagning och avfärgning samt målning av trädetaljer. Till ansökan bifogades projektering från Svalsta Byggkonsult, daterad 2019-01-21.

Länsstyrelsen beslutade 2019-05-29 att lämna tillstånd för de ansökta åtgärderna. Tillstånden gavs i två separata beslut:

- Tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens fasader (dnr. 433-802-2019)
- Tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens spira/takryttare (dnr. 433-803-2019).

Startmötet hölls 2020-04-17 i Kyrkans hus, Nyköping. Närvarande vid mötet var Joakim Dahlqvist, Nyköpings församling, Mia Lundqvist, projektledare Svalsta Byggkonsult AB, Peter och Tobias Karlsson, Fasadteknik AB, Thomas Lundqvist, Thomas Lundqvist Måleri, Peter Närholm och Simon Karlsson, Nyköpings Plåt & Tak AB, samt Kjell Taawo, Sörmlands museum.

Antikvarisk medverkan

I ansökan angavs Karl Westin, Gravity Group AB, som anlitad antikvarisk medverkande. Denne blev dock förhindrad att fullfölja uppdraget. I stället anlätades Kjell Taawo, Sörmlands museum. När arbetet påbörjats kom även Anton Blomgren, antikvarie på Sörmlands museum, att delta i projektets byggmöten samt sköta fotodokumentationen och den kontinuerliga kontakten mellan beställaren, Länsstyrelsen och de anlitate entreprenörerna.

Det löpande arbetet har följts upp genom deltagande vid två byggmöten, fyra platsbesök, samt genom löpande kontakt via e-post och telefon.

Antikvarisk slutbesiktning hölls 2020-11-13. Närvarande vid mötet var projektledare Mia Lundqvist, Svalsta Byggkonsult AB, Joakim Dahlqvist, Nyköpings församling, Peter Närholm, Nyköpings Plåt & Tak AB samt Anton Blomgren, Sörmlands museum.

Historik

Alla Helgona kyrka är tillsammans med S:t Nicolai kyrka en av Nyköpings två äldsta kyrkor. Dessa omnämns i en uppbördslängd för första gången år 1280. Medan S:t Nicolai församlings gränser omfattade hela staden med magistrat, Nyköpingshus, handelsgårdar och industrier, har Alla Helgona kyrka under lång tid haft en underordnad roll. Under 1600-talet kallades Nicolaikyrkan för "Storkyrkan", medan Alla Helgona kyrka kallades "Lillkyrkan".

Den nuvarande kyrkobyggnaden är enligt en undersökning som gjordes 1996 huvudsakligen uppförd under 1600-talets början, sannolikt på initiativ av Karl IX, tidigare Hertig Karl, som vid denna tid genomförde en rad ombyggnationer av både slott och kyrkor i sitt dåvarande hertigdöme. Detta omfattade stora delar av Sörmland, Närke, Värmland samt delar av Västergötland och Västmanland. Kyrkan byggdes då om till den nuvarande treskeppiga hallkyrkan med tresidigt kor, enligt tidens ideal. Delar av sakristian är emellertid av senmedeltida ursprung.

Omkring år 1670 lät släkten Tungal uppföra ett gravkapell i barockstil vid långhusets södra fasad. När stora delar av Nyköping brändes ned i samband med rysshärjningarna år 1719 skonades Alla Helgona kyrka, men plundrades i stället på stora delar sina dyrbara kyrkliga inventarier.

Ursprungligen hade kyrkan tre portaler på långhusets södra fasad, samt en portal i norr och en i väster. Flera av dessa är nu igenmurade. Kyrkan restaurerades 1909 av arkitekten Fredrik Liljeqvist. Bland annat murades det västra gavelröstet med tegel, och den nuvarande takryt-

Bild 1. Alla Helgona kyrka, vy mot norr. Fotot är taget under 1870-talet. SLM R139-85-3.

taren strax ovanför restes med Erik Dahlbergs kopparstick ur Suecia Antiqua et Hodierna som förlaga. Dessutom byggdes ett pannrum intill sakristian. 1932 tillkom glasmålningarna i korets fönster. 1959-1960 restaurerades kyrkan av professor Erik Lundberg. Bland annat renoverades då kolonnerna i långhuset, en ny bänkinredning tillkom liksom en ny orgel och orgelläktare. Vidare lades ett nytt kalkstensgolv in och ny elektrisk armatur installerades. Den senaste interiöra förändringen skedde 2000 under ledning av arkitekten Margit Webjörn, då bl.a. ett nytt kapprum, handikapptoilet och förråd byggdes in under orgelläktarens södra del.

Bild 2. Foto: Ivar Nilsson, Sörmlands museum oktober 1921. SLM X1618-80.

Byggnadsbeskrivning

Alla Helgona kyrka är en treskeppig hallkyrka med tresidigt avslutat kor. Väggarna är skal-murade med natursten, förutom västgavelns övre del som är murad med tegel. Genom att fasadens nederdel lämnats oputsad bildas en naturlig sockel. Fasaderna är slevstruken med kalkputs och avfärgad i vit kulör. Långhusets och korets träspröjsade fönster är höga och rundbågiga och med blyspröjsade glas. Det höga branta takfallet är täckt med skivtäckt kopparplåt med förskjutna tvärfalsar. Vidnocken står en hög takryttare med spira inklädd i kopparplåt.

Västgaveln är sparsamt utsmyckad, med undantag för portiken i huggen sandsten som kröns av ett rundspröjsadt fönster. Portiken har en utpräglad tung barockstil med halvkolonner, joniska kapital och en tempelgavel. Den kraftiga kyrkdörren, en tjärad pardörr, är utformad med stiltypiskt rombmönster med djup relief.

Vid långhusets södra fasad finns det Tungelska gravkapellet i barockstil, som är avfärgat rosa med grå lister, och kröns av en taklanternin med kors och klot. Vid den norra fasaden finns en sakristia med brant sadeltak, samt en mindre sentida tillbyggnad med flackt pulpettak.

Kyrkorummet med vitkalkade väggar och två pelarrader i mitten är ljust och luftigt. Den framträdande altaruppsatsen vid koret, som täcker nästan hela den östra korväggen, har en framträdande roll i kyrkorummet. Altaruppsatsen har en utpräglad barockkaraktär med kraftfulla färger och livliga skulpturer med bibliska motiv. I den främre delen av kyrkan hänger sexton anväpnar, vilket är vanligt förekommande i många sörmländska kyrkor.

Bild 3. Alla Helgona kyrkans södra fasad med Tungelska gravkapellet från 1670 (även kallat Ångakoret). Bilden visar kyrkans skick innan renoveringen. Foto: Eva Wockatz, Sörmlands museum 2008-10-14. SLM D2020-0635.

Bild 4. Alla Helgona kyrkans gavel mot öster. Bilden visar skick innan renovering. Foto: Eva Wockatz, Sörmlands museum 2008-10-14. SLM D2020-0636.

Kulturhistoriska värden

Alla Helgona kyrka med kyrkogård och rekonstruerad klockstapel ligger i en väl bevarad småskalig stadsbebyggelse med prostens Pihls gård, f d komministerbostad, församlingshem och trähusbebyggelse. Kyrkogården har tydlig prägel av stadskyrkogård och har fått en parkliknande utformning.

Kyrkans exteriör med spritputsade fasader och rundbågiga fönster domineras av det branta sadeltaket med takryttare i väster. Utmärkande är också det Tungelska gravkoret på långhusets södra sida med sina rosafärgade fasader med vita pilastrar och listverk. Kyrkans kalkstensportal med huggna pilastrar dominerar kyrkans huvudfasad mot gaturummet. Kyrkan är en av länets få som uppförts under 1600-talet.

Interiören präglas av de kraftiga kalkstenkolonnerna och de tre skeppens kryssvalv med kraftiga rundbågiga gördelbågar. I koret intar den monumentala altaruppsatsen i barockstil en dominant ställning och samspelar väl med predikstolen som eventuellt tillverkats av samma konstnär. Korets draperingsmålning är även den från 1600-talet.

I övrigt är bänkinredning, orgel och orgelläktare samt ny armatur tillkommet vid 1950-talets renovering av Erik Lundberg och utgör ett vittnesbörd om sin syn på bevarandeideologi och gestaltning av ny inredning i äldre kyrkorum.

Bild 5. Alla Helgona kyrkas långhus och kor. Foto: Eva Wockatz, Sörmlands museum 2008-10-14. SLM D2020-0637.

Kyrkans skick innan åtgärder

Putsade ytor

Fasaderna på långhuset och koret var kraftigt nedsmutsade, särskilt långhusets gavel mot öster som är i högre grad är exponerad mot avgaser från trafiken, och på den norra fasaden som är mer skuggad. På norrfasaden fanns även långt gången algpåväxt bakom stuprören.

På långhuset och koret fanns på samtliga fasader områden med bortfallen kalkfärg och ytputs, varför murverket delvis var blottlagt. Vid flera av fönsternischerna fanns stora synliga putssprickor.

Tungelska gravkoret, målad med kalklimfärg vid senaste renoveringen 2005, och sakristian, troligtvis målad med silikatfärg, hade stora synliga färgbortfall, vilket gav ett skämmande och eftersatt intryck.

Plåt

Innan arbetet påbörjades bedömdes kopparplåten på kyrkans tak, takryttare och Tungelska gravkoret samt fotrännor med mera överlag att vara i ett gott skick. Bedömningen gjordes dock endast utifrån okulära besiktningar från mark. Samtliga skador i plåten upptäcktes efter att byggnadsställningen uppförts, då en mer noggrann besiktning var lättare att genomföra.

Takfot och vindskivor

Takfötterna och vindskivorna befann sig i ett gott skick men var i behov av ommålning. Takfoten var målad i en obruten vit kulör, vilket i jämförelse med långhusets och korets varmt brutna vita fasader gav ett kallt och tråkigt intryck.

Fönster

Fönstren befann sig i ett relativt gott skick men var i behov av underhållsmålning.

Tungelska gravkoret

Utsmyckningen inuti tympanonfältet på Tungelska gravkorets södra tempelgavel var mycket vädernött. Linoljefärgen var kraftigt uttorkad och enstaka skulpturdelar hade lossnat från väggytan och låg löst på tempelgavelns nedre listverk. Någon del hade även fallit ned på marken men tagits om hand av kyrkans personal. Även övrigt trä på både tempelgaveln och på gravkorets lanternin var vädernött och i behov av underhåll.

*Bild 6. Östgaveln innan renovering.
Foto 2020-01-22. SLM D2020-0638.*

Bild 7. Långhusets norrfasad och sakristian innan renovering. Foto 2020-01-22. SLM D2020-0638.

*Bild 8. Långhuset och sakristian innan renovering.
Foto 2020-01-22. SLM D2020-0639.*

*Bild 9. Koret innan renovering. Vy mot söder.
Foto 2020-01-22. SLM D2020-0640.*

Bild 10. Tungelska gravkoret innan renovering, vy mot nordost. Foto september 2019. SLM D2020-0641.

Bild 11. Tungelska gravkoret innan renovering. Foto september 2019. SLM D2020-0642.

Bild 12. En av grindstolparna innan renovering. Foto 2020-05-05. SLM D2020-0643.

Bild 13. Takryttaren, innan renovering. Foto 2020-05-14. SLM D2020-0644.

Beskrivning av genomförda åtgärder

Förberedelser

Byggnadsställningen monterades i mitten av april. Ställningen fästes i muren med öglor som skruvades in efter borring. Alla partier som inte var putsade täcktes noggrant med byggplast och tejp.

Putslagningar

Fasadarbetena påbörjades under sista veckan i april 2019. Under första etappen renoverades långhusets södra fasad och Ångakoret. Därefter renoverades långhusets norra fasad samt sakristian. En utförlig skiss över putslagningarna på respektive fasader, utförd av Fasadteknik i Nyköping AB, finns som bilaga.

Putsade ytor rengjordes med hett vatten under högtryck. Bompartier och löst sittande puts togs bort. Synliga sprickor högs upp ca 30-50 mm på ömse sidor för bättre fäste av ny puts.

Lagningar och komplettering av putsade ytor utfördes med platsblandat rent luftkalkbruk. Ytorna på långhuset kvastputsades till utseende lika befintligt. Tungelska gravkorets fasader slätputsades, lika omgivande ytor.

Bild 14. Långhuset och Tungelska gravkoret under pågående putslagning. Foto 2020-04-23. SLM D2020-0645.

Bild 15. Infästning i fasaden för byggnadsställning.
Foto 2020-05-14. SLM D2020-0646.

Bild 16. Pågående putslagningar vid koret.
Foto 2020-04-23. SLM D2020-0647.

Bild 17. Blåstrade fasader på Tungelska gravkoret. Foto 2020-04-23. SLM D2020-0648.

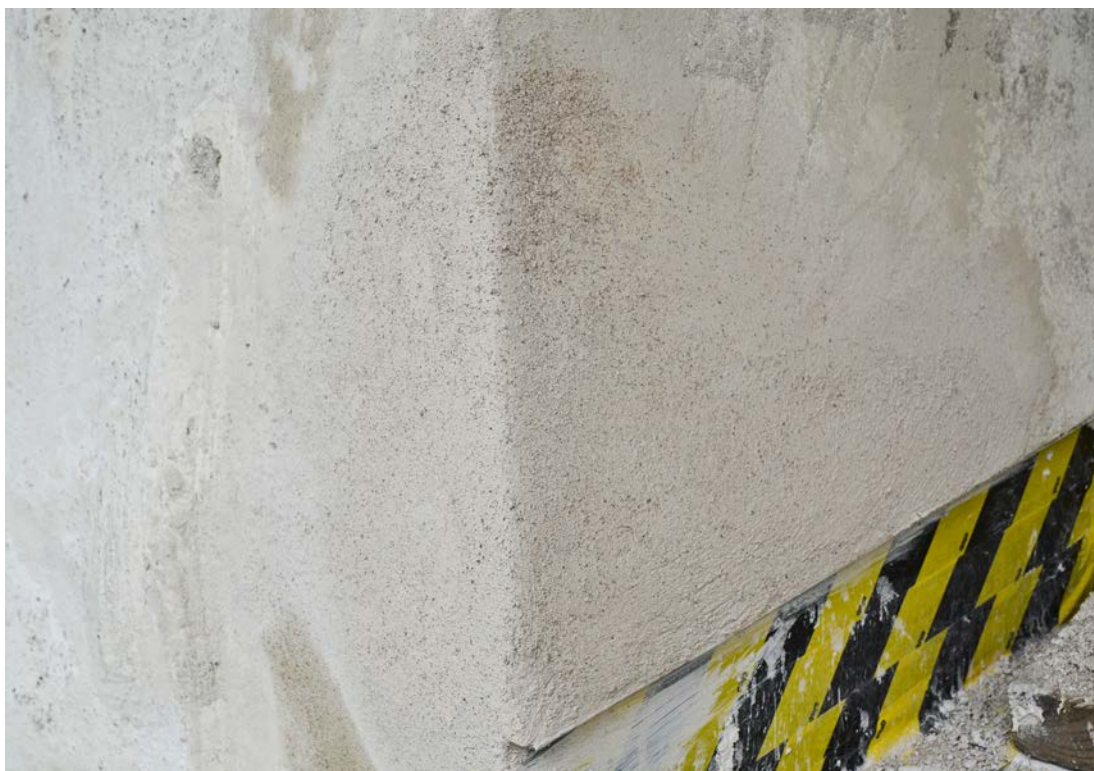
Bild 18. Sprickor och bortfallen puts höggs upp till fast yta...

Foto 2020-04-23. SLM D2020-0649.

Bild 19. ... och putslagades med lufthårdnande kalkbruk.

Foto 2020-05-05. SLM D2020-0650.

Bild 20. Putslagning vid fönsternisch. Foto 2020-05-05. SLM D2020-0651.

Bild 21. Pågående avfärgning av fasader. Foto 2020-05-14. SLM D2020-0652.

Avfärgning av fasader

Provstrykning av Tungelska gravkorets fasader gjordes tre gånger innan kulörerna bedömdes som fullt tillfredsställande. De första två avfärgningarna bedömdes av antikvarie Kjell Taawo, och den tredje avfärgningen bedömdes av antikvarie Anton Blomgren.

Den brutna vita kulören på långhusets, korets och sakristians fasader godkändes efter första provstrykningen. Fasaderna ströks tre gånger med fabriksblandad lufthårdnande kalkfärg.

Den spritputsade sockeln på tillbyggnaden vid sakristian (f.d. pannrum) avfärgades med STO Lotusan silikatfärg. Sockeln var tidigare avfärgad med silikatfärg, men troligtvis ett annat fabrikat. Eftersom tillbyggnaden härstammar från 1909 bedömdes denna färgtyp som acceptabel ur antikvarisk synpunkt.

Bild 22. Pågående avfärgning av Tungelska gravkorets fasader. Foto 2020-05-14. SLM D2020-0653.

Bild 23. Sakristian, efter avslutade arbeten: fasadrenovering, fönsterrenovering, målning av smidesjärn samt avfärgning av tillbyggnadens (f.d. pannrummets) sockel. Foto 2020-10-27. SLM D2020-0654.

Plåtarbeten

När byggnadsställningen var uppställd, kontrollerades och reparerades takplåten och fotrännorna av kopparplåt. Under tiden som långhusets ena fasad renoverades, gjordes lagningar av takplåten på den andra sidan, och vice versa.

I flera skarvar och falsar, i synnerhet mellan utkastarna och takplåten, upptäcktes sprickor i plåten: vidnocken i anslutningen mellan Tungelska gravkoret och kyrktaket, utkastaren vid fotrännan på södra takfallet närmast Tungelska gravkoret, vid de båda utkastarna på norra takfallet, samt vid ett fåtal andra skarvar i fotrännan på långhusets norra sida. Orsaken var enligt plåtslagaren Simon Karlsson att anslutningarna var felaktigt utförda. Fotrännan på norra långhuset var även något nedböjd närmast västgaveln.

Fotrännan på sakristians norra takfall uppvisade en kraftig nedböjning orsakat av att takrännans rännkrokar var underdimensionerade. Även takrännan på långhusets norra takfall var något nedböjd, men inte lika mycket.

Plåtslagaren uppgav att det fanns två alternativa sätt att reparera skadorna. Det ena alternativet var att byta ut så många plåtskivor som det krävdes för att göra helt korrekta anslutningar. Det andra, betydligt enklare alternativet, var att laga sprickorna genom lödning.

Att reparera sprickorna genom att byta ut enskilda plåtar, framför allt den skadade plåten mellan gravkoret och långhusets tak, skulle ge ett tekniskt säkrare och bättre resultat på sikt, men bara marginellt bättre än genom lödning av sprickorna. Att byta ut enskilda plåtskivor

Bild 24. Utkastare vid fotrännan på långhusets norra takfall, innan lödning. Foto 2020-05-05. SLM D2020-0655.

Bild 25. Utkastare vid fotrännan på långhusets norra takfall, efter lödning. Foto 2020-05-14. SLM D2020-0656.

var emellertid svårt utan att orsaka nya skador på de intilliggande plåtskivorna, eftersom kopparplåten förlorat mycket av sin smidighet och därför hade en benägenhet att spricka vid minsta böjning. På grund av de förskjutna falserna riskerades fler plåtar att skadas, jämfört med om taket varit lagt med parallella tvärfalser (vid förskjutna tvärfalser är varje plåt ihopfalsad med sex omkringliggande plåtar i stället för fyra plåtar vid utförande med parallella tvärfalser). I värsta fall hade en påbörjad lagning/byte av enskilda plåtar gjort att en mycket stor mängd plåt, som annars var i gott skick, skulle ha fått bytas ut. Detta vore både olämpligt ur kostnadssynpunkt såväl som av estetiska skäl. Därför bestämdes att sprickorna så långt det var möjligt skulle lagas genom lödning.

Sprickorna vid fotrännorna riskerade inte läckage på den inskodda brädan, utan endast ner på en undre plåt. Brädorna var så långt det gick att se i mycket gott skick. Att den norra fotrännan är lite böjd bedömdes inte heller som någon bristfällighet, eftersom det inte syns från marken och medför en mycket liten försämring av takavvattningen.

Bild 26. Pågående lagning av norra takfoten på långhuset. Foto 2020-05-05. SLM D2020-0658.

*Bild 27. Plåtlagningar vid en av utkastarna på norra takfallet, efter avslutade arbeten.
Foto 2020-05-14. SLM D2020-0659.*

Bild 28. Norra takfallets fotränna och utkastare, efter avslutade arbeten. Foto 2020-05-14. SLM D2020-0660.

Målning på trä

Utsmyckningar på Tungelska gravkoret

Utsmyckningen på Tungelska gravkorets tympanonfält, som avbildar acantusblad, voluter och änglar, renoverades på verkstad genom trälagning och målning med linoljefärg.

Figurerna målades med linoljefärg i mörkgrå kulör lika befintligt.

Den undre delarna av utsmyckningen, som utgörs av voluter och acantusblad, var i mycket dåligt skick och bedömdes inte kunna bevaras utan extra förstärkning. De monterades därför på en figursågad målad plywoodskiva med rostfri skruv från undersidan.

Samtliga figurer fästes i tympanonfältet med rostfri torxskruv, vilket bedömdes som en reversibel infästning. Eftersom de undre träskulpturerna (acantusblad och voluter) är fastmonterade med skruv från undersidan, kan dessa inte avlägsnas utan att hela skivan tas ner från väggfältet.

Takfot, vindskivor och lanternin

Kyrkans takfot som utgörs av smala spikade brädor tillkom under 1950-talets renovering. Brädorna är sågade och av relativt enkel kvalitet som harmonierar dåligt med kyrkans i övrigt ålderdomliga fasad. För att ge takfoten en något mjukare och mer gedigen karaktär målades den därför i en svagt bruten vit kulör.

Samtliga vindskivor och lanterninen på Tungelska gravkoret renoverades genom skrapning av löst sittande färg och målning med linoljefärg i tre strykningar.

Fönster

Fönstren skrapades rena från löst sittande färg och målades med tre strykningar linoljefärg.

Övriga målningar

Samtliga ankarslutar och dragjärn på fasaden grundmålades med rostskyddsfärg (Isotrol grund) och täckmålades med svart linoljefärg.

Takavvattning

Stuprören och markrören målades med alkydoljefärg i bruten vit respektive ljusgrå kulör för att harmoniera med bakomvarande fasad och stensockel. Där det saknades försågs stup- och markrören med nya trattar av koppar, lika befintliga.

Takryttare och spira

När takryttarens spira undersöktes konstaterades att infästningen var mycket dålig. Träskruvarna, som utgjorde själva infästningen, kunde dras ut för hand utan motstånd.

Insidan av takryttaren kontrollerades genom den undre luckan och bedömdes vara i gott skick. Spiran lyftes ned med kran och fraktades till verkstad.

Bild 29. Fönster på långhusets norra fasad, efter avslutad renovering. Foto 2020-10-27. SLM D2020-0661.

Bild 30. Långhusets/korets takfot, efter avslutad målning. Foto 2020-10-27. SLM D2020-0662.

Bild 31. Tungelska gravkorets lanternin, efter avslutad målning. Foto 2020-10-27. SLM D2020-0663.

Bild 32. Nymålade stup- och markrör samt ny tratt. Foto 2020-10-27. SLM D2020-0664.

Bild 33. Trädetaljerna på Tungelska gravkoret, under pågående renovering. Foto 20200508. SLM D2020-0664.

Bild 34. Gravkorets tympanon, efter avslutad renovering. Foto 2020-10-27. SLM D2020-0665.

Bild 35. Spirans infästning i takryttaren, innan påbörjad renovering. Foto 2020-06-09. SLM D2020-0666.

Bild 36. Takryttarens insida var i gott skick och lämnades utan åtgärd. Foto: Nyköpings Plåt & Fasad.

Bild 37. Takryttarens topp, innan påbörjad trälagning. Foto: Nyköpings Plåt & Fasad.

Bild 38. Spirans infästning i takryttaren, efter avslutad renovering. Foto 2020-07-01. SLM D2020-0667.

Trälagningar

Takryttarens topp trälagades. Befintlig plywood togs loss. Kärnan av sammanfogade brädor trälagades med nytt virke lika befintligt. Nya bitar limmades och skruvades fast. Plywooden återmonterades med lim och skuv. Skruvskallarna täcktes med fogmassa för utomhusbruk till skydd för kopparplåten.

Nya infästningar

Spirans tyngd, ca 300 kg, och relativt klena infästning med fyra ca 50 cm långa armar om takryttarens topp och endast åtta skruvar, konstaterades som otillräcklig och rentav en möjlig säkerhetsrisk. Det noterades även sprickor i spirans järn, som antogs kunna bero på rörelser som inträffar när det blåser. Därför beslutades att armarna skulle förlängas till dubbla längden, och förse med nya infästningar nertill.

Renovering av spiran

Vid renoveringen av spiran upptäcktes rester av en tidigare förgyllning på spirans kula. Gemensamt beslut togs om att förse kulan med en ny förgyllning. Kulan grundmålades med rostskyddsfärg, täckmålades med linoljefärg och försågs med 21-karatigt bladguld.

Spiran gjordes rent från gamla färglager. Grundmålning gjordes med rostskyddsfärg Isotrol grund. Till slutstrykningen användes Isoguard Pansar.

Det konstaterades att den nedre delen på spirans järnkorg var något rostangripen till följd av en för dålig avvattning. För att förbättra korgens avvattning svetsades en liten järnkon fast i denna del. Detta stämde av med Länsstyrelsen, som inte hade några invändningar mot ändringen. Plåten på takryttarens topp renoverades med kopparplåt som falsades lika befintligt.

En ny åskledare monterades på spiran och i plåtens stående falsar med klamrar och skruvar av rostfritt stål, samt en avskiljande gummimatta. Spirans järnarmar täcktes in med blyplåt, i syfte att motverka frätskador på takryttarens kopparplåt.

Övriga åtgärder

Dörrar och luckor

Luckorna i sakristians gavelröste och ovanför det f.d. pannrummet ströks med svarttjära. Dörren vid korets södersida och dörren vid sakristian tvättades och behandlades med ett tunt lager olja. Entreperten vid västfasaden rengjordes endast.

Grindstolpar

De fyra grindstolparna vid kyrkogårdsmuren mot Östra torget som också hade bortfall av färg och puts, putslagades, rengjordes och avfärgades två gånger med Keim silikatfärg i vit kulör lika befintligt.

*Bild 39. Fasadluckan i sakristians gavel efter tjärning.
Foto 2020-06-03. SLM D2020-0701.*

*Bild 40. De fyra grindstolparna mot Östra torget puts-
lades och avfärgades med silikatfärg. En ny vattbräda
mellan grindstolpen och murkrönet monterades.
Foto 2020-11-13. SLM D2020-0701.*

Bild 41. Alla Helgona kyrka, efter avslutat arbete. Foto 2020-07-01. SLM D2020-0668.

Bild 42. Alla Helgona kyrka, efter avslutat arbete. Foto 2020-10-27. SLM D2020-0634.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Arbetena har genomgående utförts med stor hantverksskicklighet och varsamhet om kyrkobyggnadens kulturhistoriska värden. Traditionella material och metoder har använts i stor utsträckning. I de få fall där detta av olika orsaker inte bedömts som lämpligt har moderna lösningar och metoder jämkats mot det aktuella kulturhistoriska värdet.

I tre avseenden accepterades moderna material eller metoder:

- användningen av en modern färgtyp på pannrummets sockel tilläts för att möjliggöra en längre livslängd på den redan moderna färgtypen som inte avlägsnades. Eftersom pannrummet från 1909 är en relativt ung del av kyrkobyggnaden bedömdes detta som acceptabelt. Det kan dock invändas att en silikatfärg av hög kvalitet, t.ex. KEIM, hade varit att föredra framför STO Lotusan som kom att användas.

- lödning av takplåten accepterades eftersom alternativet troligtvis hade medfört att en stor mängd plåt som i övrigt var i gott skick hade fått bytas. Kostnaden för detta bedömdes inte stå i proportion till den marginella kvalitetsvinsten. Dessutom skulle åtgärden ha medfört en kraftig försämring av kyrkans utseende under många år framöver.

- Trädetaljerna i tympanonfältet på Tungelska gravkoret, som var mycket vädernötta, fästes på en plywoodskiva. Detta accepterades eftersom det möjliggjorde bättre bevarande av de värdefulla trädetaljerna, och eftersom lösningen var mycket diskret anpassad. Modern torxskruv bedömdes som mer reversibelt än annan skruv och spik.

Arbetet har löpt enligt schema och med regelbundna mötestillfällen med samtliga inblandade aktörer. Kommunikationen har varit problemfri och lyhördheten för projektledare och antikvarisk medverkan har varit mycket god. Resultatet i samtliga delar av renoveringen är därför av hög kvalitet, både ur teknisk, estetisk och antikvarisk synvinkel.

Arbetena kan därmed godkännas.

Antikvariska iakttagelser

Antikvarier Kjell Taawo och Anton Blomgren, Sörmlands museum, identifierade genom okulärbesiktning 2020-04-23 och med hjälp av kalkfärgslikaren Kalkfärg 90 det understa färgskiktet på långhusets och korets fasader. Det understa färgskiktet bedömdes motsvara kulörkod 46:7, obränd terra och järnoxidsvart (grupp 4 rad 7). Vid okulärbesiktningen noterades också att utstockningen innehåller klumpar av kalk, vilket tyder på att bruket är platsblandat. Bruket har en relativt ohomogen struktur, med ballast av olika fraktioner. Det ser också ut att vara lerhaltigt, vilket den mörka kulören antyder.

Under arbetet med Tungelska gravkoret noterades att undersidan av tornet var behandlad med rödtjära.

Projektrelaterad information

Administrativa uppgifter

Fastighet: Öster 1:16, Nyköping, Nyköpings kommun

Församling: Nyköpings församling

Kommun: Nyköpings kommun

Beslut om tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens fasader: Länsstyrelsens diarienummer 433-802-2019 (2019-05-29)

Beslut om tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens spira/takryttare m.m.: Länsstyrelsens diarienummer 433-803-2019 (2019-05-29)

Sörmlands museums diarienummer: KN-SLM20-0096

Fastighetsägare/beställare: Nyköpings församling

Arbetet pågick mellan april och juli 2020.

Medverkande

Beställare: Nyköpings församling

Projektledare: Mia Lundqvist, Svalsta Byggkonsult AB

Putsentreprenör: Fasadteknik AB, Nyköping

Målningsentreprenör: Thomas Lundqvist Måleri, Nyköping

Plåtentreprenör: Nyköpings Plåt & Tak AB, Nyköping

Snickerientreprenör: Bures Byggnadsvård, Stigtomta

Antikvarisk medverkan: Kjell Taawo och Anton Blomgren, Sörmlands museum

Använda material

Putsbruk: Weber cal 144 Kalkbruk Fin

Färg på fasader: Målarkalk, Hyllingegårdens Kalkfärg V

Färg på sakristians sockel: STO Lotusan, kulörkod: NCS S S3500N

Färg på grindstolparna: KEIM silikatfärg, obruten vit

Kulörkod, vit:	Kalkfärg 90: 94:2 Guldockra (fasader på långhus och kor)
Kulörkod, rosa:	Kalkfärg 90: 44:6 Bränd terra, Grön umbra (fasader på Tungelska gravkoret)
Kulörkod, grå:	Kalkfärg 90: 30:4/30:5 Grön umbra (pilastrar och sockel på Tungelska gravkoret)
Färg på träskulpturer:	Engwall o Claesson, Lasol linoljefärg, kulörkoder: 5A30 och 3A30 (Grön Umbra jordpigment)
Färg på fönster:	Engwall o Claesson, Lasol linoljefärg kulörkod: 5A30 (Grön Umbra jordpigment)
Färg på takfot:	Engwall o Claesson, Lasol linoljefärg, kulörkod: 7A30 (Grön Umbra jordpigment)
Färg på plåt och stuprör:	Isotrol grund, täckfärg Becker alkydoljefärg, kulörkod: NCS S 0502-Y26R
Färg på markrör:	Isotrol grund, täckfärg Becker alkydoljefärg, kulörkod: NCS S 3502-Y)
Färg på dragjärn (fasad):	Isotrol grund, täckfärg Ottosson linoljefärg (kulör: oxidsvart)
Färg på tornspira:	Isotrol grund, Isoguard pansar
Färg och bladguld på Tornkula:	Isotrol grund, täckfärg Ottosson linoljefärg (guldocker), bladguld 21 karat
Fönsterkitt:	Danalim linoljekitt
Täckduk under takplåt:	Icopal
Kopparplåt -	Nordic Brown art.nr. 202208, Bevego
Tjära:	Claessons svarttjära

Källförteckning

Tryckta källor och litteratur

Kempff Östlind, Margareta (red.) (2003). Södermanland - landskapets kyrkor. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.

Rydergård, Ewy (2006). Alla Helgona kyrka. Antikvarisk kontroll vid inre och yttre renovering. Rapport 2006:1. Nyköping: Sörmlands museum

Sörmlands museum (2000). Alla Helgona kyrka. Sörmländska kyrkor 27. Nyköping: Österbergs & Sörmlandstryck AB

Sörmlands museum (2010). Kulturhistorisk karakterisering och bedömning av Alla Helgona kyrka. Nyköping: Sörmlands museum

Muntliga uppgifter

Thomas Lundqvist, telefonsamtal oktober 2020.

Tobias Karlsson, e-post 2020-11-03.

Peter Närholm, e-post 2020-11-16.

Övriga källor

I övrigt hänvisas till mötesprotokoll och andra handlingar som finns diarieförda i Sörmlands museums arkiv, diarienummer KN-SLM20-0096.

Bilagor

Bilaga 1. Tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens fasader

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Hampus Benckert
010-2234367

BESLUT

Datum

2019-05-29

Dnr

433-802-2019

1(3)

Nyköpings församling
peter.hagenius@svenskakyrkan.se

Förenklad delgivning

Tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens fasader, Alla Helgona kyrka, Nyköpings stad och kommun

Beslut

Länsstyrelsen beslutar med stöd av 4 kap. 3 § kulturmiljölagen (1988:950, KML) att lämna Nyköpings församling tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens fasader, Alla Helgona kyrka, enligt inkomna handlingar och nedanstående villkor.

Detta beslut kan överklagas till förvaltningsrätten i Linköping, se nedan. Beslutet gäller i fem år från att det vunnit laga kraft.

Villkor

1. Åtgärder ska utföras i enlighet med åtgärdsförslag från Svalsta Byggkonsult AB, daterat den 21 januari 2019.
2. En detaljerad arbets- och materialbeskrivning ska godkännas av Länsstyrelsen innan arbetet påbörjas.
3. Arbetet ska utföras av hantverkare med dokumenterad erfarenhet av liknande arbeten och kulturhistoriska byggnader.
4. Arbetet ska följas av antikvarisk expert. Se vidare nedan, antikvarisk medverkan.
5. Samråd ska ske på plats med antikvarisk expert och byggleddare innan arbetet påbörjas.
6. Antikvarisk expert ska senast sex månader efter avslutat arbete ta fram en förenklad rapport (PM), som skickas i PDF-format till Länsstyrelsen. Vi vidarebefordrar dokumentationen till berörda institutioner.

Av rapporten ska framgå:

- Administrativa uppgifter
  - Objektshistorik av relevans för ärendet
  - Utförda åtgärder och motivering för åtgärderna
  - Kulturhistoriska iakttagelser under arbetet
  - Eventuella avvikelser från Länsstyrelsens beslut
  - Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder
  - Foton före, under och efter arbetet
7. Antikvarisk expert har rätt att ge detaljanvisningar. Expertens anvisningar ska följas. Vid större avvikelser från insänd beslutsgrundande handling liksom vid eventuella tvister m.m. angående genomförandet ska frågan hänskjutas till Länsstyrelsen för avgörande.

Postadress
611 86 NYKÖPING

Besöksadress
Stora torget 13

Telefon
010-223 40 00 växel

E-post
sodermanland@lansstyrelsen.se

Organisationsnummer
202100-2262

Bankgiro
5051-8653

Faktureringsadress
FE 98
838 73 FRÖSÖN

Internet
www.lansstyrelsen.se/sodermanland

BESLUT

Datum

2019-05-29

Dnr

433-802-2019

2(3)

8. Antikvarisk expert och Länsstyrelsen ska av församlingen kallas till antikvarisk slutbesiktning när åtgärderna är avslutade.

Beskrivning av ärendet

Nyköpings församling har den 30 januari 2019 inkommit med en ansökan om tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens fasader. Ansökan gäller lagning av putsade ytor m.m. i enlighet med ett åtgärdsförslag av Svalsta Byggkonsult AB, daterat den 21 januari 2019.

Motivering till beslutet

Länsstyrelsen bedömer att ansökta åtgärder på ovanstående villkor är förenliga med varsamhetskravet enligt KML, varför bifall till ansökan ges.

Antikvarisk medverkan

Enligt uppgift kommer församlingen att anlita Gravity Group AB, Karl Westin, som svarar för antikvarisk medverkan. Länsstyrelsen har inget att erinra mot detta. Kostnaden för antikvarisk medverkan regleras enligt särskilt avtal mellan församlingen och antikvarisk expert. Mer information finns på Länsstyrelsens hemsida:

<https://www.lansstyrelsen.se/sodermanland/foretag/mark-och-bebyggelse/kulturmiljo/kyrkligakulturminnen.html>

Bestämmelser som beslutet grundas på

Enligt 4 kap. 3 § KML får inte kyrkobyggnader som är uppförda och kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939 på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen ska utföras och den dokumentation som behövs.

Information

Du kan överklaga beslutet

Se bilaga 1.

De som medverkat i beslutet

Beslutet har fattats av biträdande länsantikvarie Bo G. Svensson med byggnadsantikvarie Hampus Benckert som föredragande.

Denna handling har godkänts digitalt och saknar därför namnunderskrift.

Så här hanterar vi dina personuppgifter

Information om hur vi hanterar dessa hittar du på www.lansstyrelsen.se/dataskydd.

Kopia till:

Riksantikvarieämbetet, registrator@raa.se,

Strängnäs stift, strangnas.stift@svenskakyrkan.se,

Sörmlands museum, kjell.taawo@regionsormland.se

Bilaga 1

Du kan överklaga beslutet

Om du inte är nöjd med Länsstyrelsens beslut, kan du **skriftligen** överklaga beslutet hos förvaltningsrätten. **Observera att du ska skicka eller lämna överklagandet till Länsstyrelsen i Södermanlands län, 611 86 Nyköping. Du kan även skicka in överklagandet via e-post till sodermanland@lansstyrelsen.se.** Det ska du göra därför att Länsstyrelsen måste pröva om överklagandet har kommit in i rätt tid, innan det skickas vidare till förvaltningsrätten.

Tiden för överklagande

Ditt överklagande måste ha kommit in till Länsstyrelsen **inom tre veckor från den dag du fick del av beslutet**. Om det kommer in senare kan överklagandet inte prövas. I ditt överklagande kan du be om att få ytterligare tid till att utveckla dina synpunkter och skälen till att du överklagar. Sedan är det förvaltningsrätten som beslutar om tiden kan förlängas eller inte.

Om den som överklagar är en part som företräder det allmänna, ska överklagandet dock ha kommit in inom tre veckor från den dag då beslutet meddelades.

Ditt överklagande ska innehålla:

- vilket beslut som överklagas, beslutets datum och diarienummer
- hur du vill att beslutet ska ändras
- varför du anser att Länsstyrelsens beslut är felaktigt

Skriv också följande uppgifter, om du inte tidigare lämnat dem:

- personnummer
- adress till bostaden
- telefonnummer där du kan nås
- eventuellt övriga uppgifter som behövs för att man ska kunna skicka handlingar till dig

Om du har handlingar eller annat som du anser stöder din uppfattning, bör du skicka med kopior på dessa.

Ombud

Du har rätt att anlita ett ombud för att sköta överklagandet åt dig. I så fall ska ombudet underteckna skrivelsen, bifoga en fullmakt i original från dig samt uppgi sitt namn, adress och telefonnummer.

Behöver du veta mer?

Har du ytterligare frågor kan du kontakta Länsstyrelsen på e-post till sodermanland@lansstyrelsen.se eller telefon 010-223 40 00. Ange diarienummer för beslutet.

Bilaga 2. Tillstånd till åtgärder på spira/takryttare

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Hampus Benckert
010-2234367

BESLUT

Datum

2019-05-29

Dnr

433-803-2019

1(4)

Nyköpings församling
peter.hagenius@svenskakyrkan.se

Förenklad delgivning

Tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens spira/takryttare m.m., Alla Helgona kyrka, Nyköpings stad och kommun

Beslut

Länsstyrelsen beslutar med stöd av 4 kap. 3 § kulturmiljölagen (1988:950, KML) att lämna Nyköpings församling tillstånd till åtgärder på kyrkobyggnadens spira/takryttare m.m., Alla Helgona kyrka, enligt inkomna handlingar och nedanstående villkor.

Detta beslut kan överklagas till förvaltningsrätten i Linköping, se nedan. Beslutet gäller i fem år från att det vunnit laga kraft.

Villkor

1. En detaljerad arbets- och materialbeskrivning för samtliga åtgärder ska godkännas av Länsstyrelsen innan arbetet påbörjas.
2. Arbetet ska utföras av hantverkare med dokumenterad erfarenhet av liknande arbeten och kulturhistoriska byggnader.
3. Arbetet ska följas av antikvarisk expert. Se vidare nedan, antikvarisk medverkan.
4. Samråd ska ske på plats med antikvarisk expert och bygglédare innan arbetet påbörjas.
5. Antikvarisk expert ska senast sex månader efter avslutat arbete ta fram en förenklad rapport (PM), som skickas i PDF-format till Länsstyrelsen. Vi vidarebefordrar dokumentationen till berörda institutioner.

Av rapporten ska framgå:

- Administrativa uppgifter
  - Objektshistorik av relevans för ärendet
  - Utförda åtgärder och motivering för åtgärderna
  - Kulturhistoriska iakttagelser under arbetet
  - Eventuella avvikelser från Länsstyrelsens beslut
  - Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder
  - Foton före, under och efter arbetet
6. Antikvarisk expert har rätt att ge detaljanvisningar. Expertens anvisningar ska följas. Vid större avvikelser från insänd beslutsgrundande handling liksom vid eventuella tvister m.m. angående genomförandet ska frågan hänskjutas till Länsstyrelsen för avgörande.
  7. Antikvarisk expert och Länsstyrelsen ska av församlingen kallas till antikvarisk slutbesiktning när åtgärderna är avslutade.

Postadress
611 86 NYKÖPING

Besöksadress
Stora torget 13

Telefon
010-223 40 00 växel

E-post
sodermanland@lansstyrelsen.se

Organisationsnummer
202100-2262

Bankgiro
5051-8653

Faktureringsadress
FE 98
838 73 FRÖSÖN

Internet
www.lansstyrelsen.se/sodermanland

BESLUT

2(4)

Datum

Dnr

2019-05-29

433-803-2019

Beskrivning av ärendet

Nyköpings församling har den 30 januari 2019 inkommit med en ansökan om tillstånd till åtgärder på spiran/takryttaren m.m. på Alla Helgona kyrka. Till ansökan har bifogats en övergripande skadebesiktning med åtgärdsförslag av Nyköpings Plåt & Tak AB, daterat den 19 april 2018. Ansökan gäller lagning och underhåll av spiran samt vissa justeringar. Det kan finnas skador på underliggande träkonstruktion som behöver åtgärdas. Även plåten i ståndrännen på kyrktaket samt virket på västra gaveln har behov av en del åtgärder.

Länsstyrelsens bedömning

Det är i nuläget oklart hur omfattande skador som finns på spirans stomme. En besiktning behöver därför utföras i anslutning till att detaljerade åtgärdshandlingar tas fram.

Länsstyrelsen bedömer att ansökta åtgärder på ovanstående villkor är förenliga med varsamhetskravet enligt KML, varför bifall till ansökan ges.

Antikvarisk medverkan

Enligt uppgift kommer församlingen att anlita Gravity Group AB, Karl Westin, som svarar för antikvarisk medverkan. Länsstyrelsen har inget att erinra mot detta. Kostnaden för antikvarisk medverkan regleras enligt särskilt avtal mellan församlingen och antikvarisk expert. Mer information finns på Länsstyrelsens hemsida:

<https://www.lansstyrelsen.se/sodermanland/foretag/mark-och-bebyggelse/kulturmiljo/kyrkligakulturminnen.html>

Bestämmelser som beslutet grundas på

Enligt 4 kap. 3 § KML får inte kyrkobyggnader som är uppförda och kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939 på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen ska utföras och den dokumentation som behövs.

Information**Du kan överklaga beslutet**

Se bilaga 1.

De som medverkat i beslutet

Beslutet har fattats av biträdande länsantikvarie Bo G. Svensson med byggnadsantikvarie Hampus Benckert som föredragande.

Denna handling har godkänts digitalt och saknar därför namnunderskrift.

Så här hanterar vi dina personuppgifter

Information om hur vi hanterar dessa hittar du på www.lansstyrelsen.se/dataskydd.

BESLUT

Datum

2019-05-29

Dnr

433-803-2019

3(4)

Kopia till:

Riksantikvarieämbetet, registrator@raa.se,

Strängnäs stift, strangnas.stift@svenskakyrkan.se,

Sörmlands museum, kjell.taawo@regionsormland.se

Bilaga 1

Du kan överklaga beslutet

Om du inte är nöjd med Länsstyrelsens beslut, kan du **skriftligen** överklaga beslutet hos förvaltningsrätten. **Observera att du ska skicka eller lämna överklagandet till Länsstyrelsen i Södermanlands län, 611 86 Nyköping. Du kan även skicka in överklagandet via e-post till sodermanland@lansstyrelsen.se.** Det ska du göra därför att Länsstyrelsen måste pröva om överklagandet har kommit in i rätt tid, innan det skickas vidare till förvaltningsrätten.

Tiden för överklagande

Ditt överklagande måste ha kommit in till Länsstyrelsen **inom tre veckor från den dag du fick del av beslutet**. Om det kommer in senare kan överklagandet inte prövas. I ditt överklagande kan du be om att få ytterligare tid till att utveckla dina synpunkter och skälen till att du överklagar. Sedan är det förvaltningsrätten som beslutar om tiden kan förlängas eller inte.

Om den som överklagar är en part som företräder det allmänna, ska överklagandet dock ha kommit in inom tre veckor från den dag då beslutet meddelades.

Ditt överklagande ska innehålla:

- vilket beslut som överklagas, beslutets datum och diarienummer
- hur du vill att beslutet ska ändras
- varför du anser att Länsstyrelsens beslut är felaktigt

Skriv också följande uppgifter, om du inte tidigare lämnat dem:

- personnummer
- adress till bostaden
- telefonnummer där du kan nås
- eventuellt övriga uppgifter som behövs för att man ska kunna skicka handlingar till dig

Om du har handlingar eller annat som du anser stöder din uppfattning, bör du skicka med kopior på dessa.

Ombud

Du har rätt att anlita ett ombud för att sköta överklagandet åt dig. I så fall ska ombudet underteckna skrivelsen, bifoga en fullmakt i original från dig samt uppge sitt namn, adress och telefonnummer.

Behöver du veta mer?

Har du ytterligare frågor kan du kontakta Länsstyrelsen på e-post till sodermanland@lansstyrelsen.se eller telefon 010-223 40 00. Ange diarienummer för beslutet.

Bilaga 3. Skiss över genomförda putslagningar

Skissen är ritad av Fasadteknik i Nyköping AB och tillhandahölls via e-post 2020-08-17.

